

Ioan-George ANDRON

OCUPAȚIILE TRADIȚIONALE ÎN SATUL LISA – ȚARA FĂGĂRAȘULUI –

Cultivarea plantelor

Cultivarea plantelor împreună cu creșterea animalelor au constituit ocupațiile de bază ale locuitorilor din Lisa, cele două ramuri complementare ale economiei tradiționale autarhice aflându-se într-o strânsă interdependență. Terenul arabil din extravilan era împărțit în patru *hotare*:

Din Sus (la sud de sat, spre munți),

Din Jos (la nord de sat, spre satul Sâmbăta),

Peste Vale (la sud de sat, spre munți și la vest de vale),

De Mijloc (către satul Pojorta).

Proprietățile funciare sunt foarte fărâmițate, fiecare gospodărie deținând mai multe *locuri* (loturi de teren) în fiecare din cele patru hotare, majoritatea oamenilor având două-trei locuri într-un hotar. Cele mai multe locuri au o suprafață cuprinsă între 15 și 30 de ari și constau în fâșii de teren înguste având o lățime cuprinsă între 15 și 30 metri și o lungime între 150 și 200 de metri. Fiecare loc are un drum-acces de căruță la una din laturile sale scurte. Aceste drumuri se numesc *căi* și au următoarele toponimii:

Hotarul Din Sus:

Calea Netotului în Sus,

Calea Fântânii,

Calea Brezii;

Hotarul Din Jos:

Calea Sâmbetii,

Calea Cornului,

Calea Voivodenilor,

Calea Pojortei,

Calea Fântânii;

Hotarul Peste Vale:

Calea Dumbrăviței,

Calea Neagului,

Calea Brezii,

Calea Rocodel,

Calea Ulicioara lui Lici,

Calea Ulicioara lui Pțiorești,

Calea de la Pisc;

Hotarul De Mijloc:

Calea Câmpului,

Calea Pe Țarină,

Calea Pojortei,

Calea Fântânii.

Deoarece solul arabil este de slabă calitate, *pământ rece* după cum îl denumesc localnicii, obținerea unor recolte satisfăcătoare era condiționată de rotația culturilor și de îngrășarea solului cu gunoi de grajd. Condițiile pedo-climatice sunt favorabile în special culturii secarei, ovăzului și cartofilor care, la începutul secolului al XX-lea, ocupau cea mai mare parte a suprafeței cultivate. Urmău apoi, pe planul secund: grâul, porumbul, cânepa, hrișca, orzul, dovleacul și floarea-soarelui. Grâul a apărut în perioada interbelică, fiind apreciată calitatea pâinii de grâu față de cea de secară, dar s-a cultivat pe suprafețe mici, nu a concurat cu secara ca suprafață cultivată. Ovăzul

s-a cultivat și înainte de primul război mondial și se mai cultivă și astăzi. Amestecul de boabe de ovăz, seară și porumb măcinat grosier și numit *hurluială* constituie un aliment prețios pentru animale.

rotația culturilor se făcea (și se mai face) pe cele patru hotare. Mai demult se lăsa o suprafață mare, cât o jumătate de hotar, necultivată un an de zile pentru refacerea solului, teren numit *ogor*. De obicei, când jumătate din suprafața unui hotar era lăsată *ogor*, cealaltă jumătate era cultivată cu ovăz. Pe celelalte hotare se alternau culturile de seară cu plantele prășitoare (cartofi și porumb).

Cerealele (secara, grâul, ovăzul) se semăna toamna, pe terenurile de pe care s-au recoltat plante prășitoare sau pe terenul lăsat *ogor*.

Cartofii se recoltau pe la mijlocul lunii septembrie, apoi terenul se grăpa cu grapa din lemn cu colți din fier. Grapa mai scotea cartofi din pământ și aduna *curpenele*, tulpinile de cartofi, care se strângeau în grămezi și se ardeau. Terenul grăpat se *gunoia* apoi cu gunoi de grajd, care ori se împrăștia cu *furcoiul* cu patru coarne direct din căruță, ori era descărcat din căruță în grămezi și apoi împrăștiat. După gunoie terenul se ara cu plugul. Încă înainte de al doilea război mondial s-au generalizat în sat plugurile având *brăzdarul și cormana* din fier, în timp ce *grindeiul și coarnele* din lemn erau făcute în sat de rotari. Piese de plug germane marca *Sack*, cu corman schimbător, erau foarte apreciate. *Rotilele* erau făcute din lemn de meșterii rotari, doar cercurile de fier de pe roți le făcea fierarul.

După arătura practică pe terenul de pe care s-au recoltat cartofi sau porumb, ori pe *ogor*, urmează semănatul cerealelor de toamnă (secara, grâul și ovăzul). Secara se semăna numai pe *ogor* sau pe terenul de pe care s-au recoltat cartofi. Nu se seamănă seară pe teren de pe care s-a recoltat porumb, deoarece porumbul se recoltează prea târziu, pe la mijlocul lunii octombrie. Este bine chiar ca porumbul să se recolteze după ce a dat peste el bruma. Pentru semănat se foloseau boabe recoltate în acel an, care erau selectate în prealabil la selectorul de semințe sau *țilindru*, cum îi zic sătenii. Selectorul separă boabele în 3 categorii, pentru semănat fiind alese boabele cele mai sănătoase, mai mari și mai grele. Semințele de seară nu se tratau chimic, doar semințele de grâu se tratau înainte de semănat într-o troacă cu *piatră vânăță* sau cu *forzol*, o soluție cumpărată din comerț.

Metoda cea mai veche de semănat era *semănatul cu mână*. Sacul cu boabe, având legate două colțuri, era purtat în diagonală, sprijinit pe umărul drept și cu boabele sub brațul stâng. Cu dreapta se lua o mână de boabe care, la fiecare pas cu piciorul drept, erau împrăștiate cât mai uniform, printr-o mișcare a brațului de la dreapta spre stânga. După semănat, pe acel teren *se da cu tăvălugul*, un buștean de fag lung de 2 metri și gros de vreo 40 cm, având doi *cepi* din fier la capete, în care se fixa *rama*, un cadru dreptunghiular din lațuri, de care se lega *tânjala* (proțapul) prinsă de jugul tras de două vite.

Unii gospodari practicau metoda de a *semăna în două mâini*, în două variante:

a) pe teren arat se semăna o mână, se făcea primul grăpat, se semăna a doua mână, după care se grăpa a doua oară;

b) pe teren îngunoiț se semăna o mână, apoi se făcea o arătură de suprafață, se semăna a doua mână și apoi se grăpa.

În perioada interbelică au apărut în sat câteva *mașini de semănat*. Primii care au avut mașini de semănat în sat au fost Valeri Ganea, Eugenia Greavu, Gheorghe Șerban Cornilă și Vasile Șerban, apoi și-au luat și alții. Erau mașini construite în întregime din fier, numai pentru semănat cereale (secară, ovăz, grâu) pe 11 rânduri, fiind trase de o pereche de animale. Cu mașina se semăna pe teren îngunoiț, arat și grăpat.

În lanul de seară nu se făc buruieni care să necesite plivirea, ca la grâu. Secara este deasă, ea *înfrățește*, adică dintr-un bob de seară semănat răsar circa 10 fire.

Bătrânii au auzit de la părinții lor că înainte de primul război mondial cerealele se recoltau cu secera din oțel cu lamă zimțată. Mai mult femeile secerau cu secera decât bărbații. Ele obișnuiau să facă mai multe *legături* înainte de seceratul propriu-zis, cu care să lege snopii. Uneori femeile făceau câteva *maldăre* de legături acasă în gospodărie, cu o zi înainte de secerat. La seceriș femeia aduna în mâna stângă un *mănunchi* (câte spice se puteau cuprinde în mână), iar cu mâna dreaptă le tăia cât mai aproape de pământ. Mănunchiul îl punea pe o legătură așezată jos, pe pământ. Când pe o legătură se adunau suficienți mănunchi încât să formeze un snop, mănunchii următori se puneau pe altă legătură. În urma femeilor, care secerau, veneau bărbații, care legau snopii pe care îi adunau apoi la un loc și făceau claie.

După primul război mondial s-a generalizat secerișul cerealelor cu coasa. Bărbații coseau *în brazdă* cu *coasa cu cerc*. Pe *toporâște* (coada coasei, și cu varianta *toporâie*) se fixa *cercul*, o nuia de alun arcuită între lama coasei și *picioruș* (mânerul toporâștei). În spațiul dintre nuia și toporâște se fixa o țesătură din cânepă numită *pânză*, care se cosea cu ață pe cerc și se bătea în cuișoare pe toporâște. Pânza avea rolul de a aduna spicele tăiate de lama coasei la un loc, într-o *brazdă*. Femeile adunau spicele cosite în brazde cu secera, cam două brazde, și le puneau pe o legătură pentru a fi legate apoi în snop. Mai mult bărbații legau snopii, dar legau și femeile.

Dacă în ziua de seceriș era vreme bună, fără semne că ar veni o ploaie, snopii se adunau în clăi la sfârșitul zilei de seceriș. Dacă vremea era instabilă, clăile se făceau pe măsură ce se secera și se legau snopii. La Lisa o *claie* avea 28 de snopi, dar aceștia nu se clădeau într-o singură grămadă, ci în două jumătăți de claie numite *mogândețe*. O mogândeță avea deci 14 snopi și două mogândețe făceau o claie. Când se clădește o mogândeță, primul snop, numit *moșu*, se *frânge* în trei și se așează cu spicele deasupra. Peste moș se așează 12 snopi în cruce, cu spicele spre interiorul mogândeței. Al 14-lea snop se *rupea* (se îndoaie pe la jumătate) și se punea în vârful mogândeței cu spicele în jos. Pe vreme însorită și caldă, în patru-cinci zile snopii se uscau suficient încât să poată fi duși în gospodărie. Dacă vremea era schimbătoare, snopii erau lăsați în mogândețe până când boabele erau uscate, iar paieile căpătau o culoare galbenă. Se transportau din câmp în gospodărie cu carul cu loitre, putându-se încărca patru, cel mult cinci clăi într-un car. Snopii se depozitau în felderă, pe un strat de paie sau pe scânduri, clădiți pe două sau mai multe rânduri (după cât era feldera de mare), cu spicele unele peste altele.

Până la primul război mondial, cerealele se treierau numai cu *îmblăciul*. În *aria șurii* care era podită cu scânduri, snopii se așezau unul lângă altul pe două rânduri, dezlegați de legături și cu spicele spre interior. După ce erau îmblățiți bine pe o parte, snopii se întorceau și se îmblăteau pe partea cealaltă. Când nu mai rămâneau boabe în spice, paieile se adunau și se legau în *pâși* (sing. *păș*), snopi mari legați strâns, cu care se înveleau mai demult casele și șurile. Înainte de colectivizare oamenii cultivau o specie de secară cu paiul foarte lung, de peste 150 cm, chiar de 175 cm, „de nu se vedea omu’ de la on capăt la altu’ în lan“. Paiele legate în pâși erau depozitate în felderă. Paiele păstrate ca așternut sub vite erau depozitate în curte, în formă de *șiră* având latura de 4-5 metri și înălțimea de 3-4 metri. Paiele se clădeau în șiră cu furca și, pe măsură ce erau clădite, erau călcate bine cu picioarele de trei-patru inși. Șirei i se făcea deasupra un fel de acoperiș din paie, să se scurgă apa de ploaie.

Paiele de secară erau folosite numai pentru învelit construcțiile și pentru așternut sub vite, nu se dădeau ca hrană la animale. Numai paieile de grâu și ovăz se dau ca hrană la vite (drugane și vaci), caii nu mănâncă paie.

Treieratul cerealelor cu batoza s-a generalizat în scurtă vreme de la apariția ei, după primul război mondial. Pe lângă batozele din sat (cum a fost aceea a lui Bazauon și Pătru Toma, în

coproprietate) veneau în Lisa cu batoze și oameni din satele vecine, cum au fost Purece din Pojorta sau Taflan din Beclean, care avea mai multe batoze. Batoza umbla prin sat și intra pe rând în curțile oamenilor și le treiera. Atât batoza, cât și căruțul cu roți de fier pe care era motorul erau trase, separat, de două sau de patru vite. Batoza era băgată în curte cu spatele până în fața șurii, apoi era adus motorul. Motorul se lega de batoză cu o curea lungă din piele. Proprietarul batozei era totodată mecanicul și coordonatorul tuturor oamenilor ce erau angrenați în treierat. El avea doi angajați din satul respectiv, care lucrau în schimburi ca *băgători*. Celelalte persoane care lucrau la batoză erau gospodarul la care se treiera, familia acestuia și câțiva vecini. Snopii se scoteau din felderă în șură, iar din șură se aruncau cu furca sus, pe batoză, unde erau prinși de băgător și, după ce o femeie le tăia legăturile, snopii erau introduși pe rând în batoză. Din batoză paiete ieșeau la *curu mașinii*, iar în față curgeau boabele în saci, în trei categorii: I – calitatea întâi, pentru sămânță și pâine, II – calitatea a doua, pentru dat la animale, III – mai mult corpuri străine. Sacii cu boabe se duceau de la batoză și se deșertau în *coș*, o ladă mare din scânduri cu două despărțituri, ținut în șop.

Boabele erau măcinate pentru făină fie la una din morile cu pietre din sat (mori hidraulice), fie la moara cu valțuri de la Viștea de Jos, unde se măcina o făină mai bună. Făina obținută la morile de apă din sat trebuia bine cernută cu *site de mătase* pentru pâine.

Cultura grâului este identică cu cea a secarei.

Ovăzul s-a cultivat și se cultivă pentru hrana animalelor. Se seamănă primăvara, ca și orzul. Se recoltează numai cu coasa (*în brazde*, pentru că paiul e mai scurt) prevăzută cu *cerc* sau cu *pânză*, o bucată de pânză de cânepă țesută rar, fixată între *cârlig* și *toporâie*. Se lasă să se usuce paietele cu spicele în brazde, apoi se adună cu grebla și se leagă în snopi. Păstrați în *felderă*, snopii se treierau mai demult cu îmblăciul, iar în perioada interbelică cu batoza. Paietele se păstrează în *felderă*, de unde se scot și se dau ca hrană la vite. Boabele se duc la moară, unde se macină mai grosier în amestec cu boabe de porumb și de secară, rezultând *hurluiala*, care, în amestec cu apă, se dă la vite din *troc*.

Cartoful se cultiva după cereale (grâu, secară, ovăz sau porumb). Vara – după recoltarea păioaselor – sau toamna – după recoltarea porumbului –, unii gospodari arau terenul fără să-l îngunoieze, alții îl îngunoiau și apoi îl arau, adânc, pentru ca *miriștea să se întoarcă*, iar tulpinile plantelor să fie îngropate în sol. Primăvara, gospodarii care aveau suficient gunoi îngrășau terenul, împrăștiind cu furca gunoiul din căruță direct pe pământ, iar cei care aveau gunoi mai puțin, după grăpat, descărcau din căruță gunoiul din loc în loc în grămezi numite *căpițe de gunoi*. Apoi, începând de la o margine a tarlalei, *de la rozor*, bărbatul trăgea o brazdă adâncă de circa 10-12 cm cu plugul tras de vite, iar în urma plugului femeia *punea* (planta) cartofii. Uneori, după ce trăgea o brazdă, bărbatul lăsa plugul și puneă și el cartofi. Se plantau numai cartofi din recolta anului precedent, de mărime potrivită, cât un ou mai mic de găină, care se duceau la câmp cu căruța, în saci din cânepă, din care se deșertau în *corfă*, un coș din nuiele de răchită, rotund, cu mâner. Din corfă se lua câte doi cartofi, care se puneau pe fundul brazdei făcute de plug, cam la 40 cm distanță între cartofi. După ce erau plantați toți cartofii într-o brazdă, se mergea din nou de-a lungul ei, cu o altă corfă, în care se încărcase gunoi luat din căpițe, și se puneă câte o mână de gunoi peste cartofi. După ce se puneă gunoi peste toți cartofii din brazdă, se trăgea o nouă brazdă, care acoperea cu pământ cartofii plantați. Urma o nouă brazdă în care nu se plantau cartofi, și abia în următoarea brazdă se plantau cartofi și se puneă gunoi. Cu alte cuvinte, după o brazdă plantată cu cartofi urmau alte două în care nu se planta. Cam la două săptămâni de la plantare, tarlăua se grăpa cu grapa din lemn și dinți din fier. Odată răsăriți din pământ și crescute tulpinile la vreo 20 de cm, cam în a doua jumătate a lunii mai, se făcea *săpătu*

dintâi. Letiția Munteanu (n. 1929) a auzit de la părinți că, pe vremea bunicilor ei, cartofii se prășeau numai cu sapa, dar părinții ei au folosit deja pentru prășit *mașina de săpat* trasă de animale. Confectionată din fier și denumită impropriu „mașină“, aceasta consta într-un cadru prevăzut cu o roată și cu două coarne ca și plugul, la cadru putându-se monta și demonta, prin piulițe și șuruburi, trei tipuri de sape. La prima prașilă se montau sapa frontală și cele două sape laterale, care tăiau buruienile dintre două rânduri de cartofi. După mașină se mergea cu sapa manuală, cu care se tăiau buruienile dintre cuiburile de cartofi de pe același rând. A doua prașilă, numită *al doilea săpat*, se efectua după două-trei săptămâni de la prima, când în câteva cuiburi apăreau primele flori de cartof. De data aceasta mașina de săpat era dotată – pe lângă sapele folosite la prima prașilă, care taie buruienile dintre rânduri – cu *cormanul* care taie, ridică și răstoarnă pământ spre cele două șiruri de cartofi, de aceea se spune că la al doilea săpat *se da țarina*. În urma mașinii se mergea cu sapa, cu care se tăiau buruienile dintre cuiburi și se aduna pământ în jurul plantelor; buruienile crescute în cuiburi, printre tulpinile de cartofi, se smulgeau cu mâna. Altădată cartofii nu se tratau cu chimicale, pentru că nu exista gândacul de Colorado, acesta apărând după al doilea război mondial. Recoltarea cartofilor se făcea toamna, începând cu mijlocul lunii septembrie, mai demult fiind scoși din pământ cu sapa, apoi generalizându-se folosirea *furcoiului* cu patru coarne din fier. De obicei, bărbatul mergea înainte și scotea cartofii cu furcoiul, apăsându-l în pământ cu piciorul și răsturnând pământul laolaltă cu cartofii, iar în urma lui mergea femeia cu *corfele* din nuiele împletite, în care puneau cartofii pe trei categorii: 1) cartofii mari, destinați pentru alimentație și vânzare, 2) cei mijlocii, sănătoși și rotunzi, pentru plantat în anul următor și 3) cei mici și cei vătămați, pentru porci. Din corfe, cartofii se puneau în saci de cânepă care se încăreau în căruță și se transportau în gospodărie, unde se depozitau în beci, direct pe pământ, cele trei categorii de calitate fiind despărțite prin scânduri.

Porumbul se cultiva odinioară, până la începutul secolului al XX-lea, pe suprafețe mai mari decât cartoful. Terenul se pregătea la fel ca și pentru cultura cartofului, se ara și se grăpa primăvara, doar că nu se împărștia gunoi. Se trăgeau brazde cu plugul, la o distanță de circa 70 de cm între rânduri, iar în brazde se puneau câte o mână de gunoi (purtat în corfă) din 40 în 40 de centimetri. Cu piciorul, gunoiul se călca și se trăgea peste el puțină țărână, peste care se puneau 3-4 boabe de porumb, purtate într-o corfă mai mică, apoi erau acoperite cu pământ tras cu sapa.

Împreună cu porumbul se planta și fasolea. Fasolea *oloagă*, care creștea în tufe, se planta între cuiburile de porumb, cam din trei în trei cuiburi. În fundul brazdei se puneau o mână de gunoi care se acoperea cu pământ, peste care se puneau câte 5-6 boabe de fasole într-un cuib, care se acopereau cu pământ tras cu sapa, la fel ca și porumbul. Fasolea *cățărațoare* se planta chiar în cuibul de porumb, punând cel mult trei boabe într-un cuib, din care ieșeau vrejuri de fasole care se înfășurau pe tulpina porumbului.

După plantatul porumbului, terenul nu se grăpa, urmau cele două prașile, identice cu cele de la cultura cartofului, doar că la *al doilea săpat* se aduna un mușuroi mai mare de pământ în jurul tulpinii de porumb. Recoltatul se făcea toamna, de cele mai multe ori în a doua jumătate a lunii octombrie, prin ruperea de pe tulpini a știuleților, care se adunau în corfe, din care se deșertau în căruța cu care erau transportați în gospodărie, fiind depozitați în *casă* (cameră), într-o grămadă ce putea ajunge până la tavan. După îndepărtarea pănușilor în care sunt înfășurați știuleții, aceștia erau urcați în podul casei, unde se păstrau. *Cocenii*, tulpinile de porumb de pe câmp, erau apoi tăiați cu secera și adunați în snopi, care erau duși în gospodărie, unde, legați cu legături din paie câte doi laolaltă, erau atârnați în grădină pe prăjini, să se usuce, apoi se depozitau în *felderă* sau în *șopron*, de unde, pe timpul iernii, se dădeau ca hrană la vite. Din boabele de porumb măcinate la moară se

obținea făina de porumb, folosită ca aliment sub formă de mămăligă. Porumbul se folosea și ca hrană pentru porci, fie sub formă de boabe, fie ca făină amestecată cu cartofi fierți și cu apă.

Oleiul comestibil se obținea din floarea-soarelui, care se planta pe marginile terenului cu porumb, în prima și eventual în ultima brazdă, numite *rozor*, la fel ca porumbul, fiind prășită de două ori, o dată cu acesta. Toamna, când sămânța era coaptă, *florile* se tăiau cu secera, se transportau cu căruța în gospodărie, în șură, unde se băteau cu un băț să se desprindă semințele, care apoi se *vânturau* cu *ciurul* având o *veșcă* cilindrică din lemn pe care era întinsă o piele de oaie cu găuri mari. Ciurul cu semințe se agita, impuritățile mai mici treceau prin găurile ciurului, iar cele mai mari și mai ușoare se adunau deasupra și se îndepărtau cu mâna. Boabele curate se duceau la *piuă*, unde se obținea uleiul comestibil.

Fiecare familie din sat cultiva odinioară, în fiecare an, o cantitate de cânepă care să-i asigure necesarul de fire pentru țesăturile de uz și pentru îmbrăcăminte. Cânepa pentru fire se cultiva pe un unul sau două loturi, având o suprafață cuprinsă între unul sau doi ari, numite *cânepiște*. Pe acel teren se ducea primăvara un car de gunoi, care era împrăștiat cu furca pe toată suprafața, apoi, în aceeași zi, se ara, se grăpa și se semăna sămânța de cânepă cu mâna, ca și grâul. Semănatul cânepii necesita pricepere și îndemânare, deoarece o însămânțare prea rară avea ca urmare dezvoltarea unor plante mai rare și cu tulpinile prea groase pentru a fi prelucrate în fibre, iar în cazul unei însămânțări prea dese, tulpinile nu se dezvoltau suficient în înălțime. Cultura cânepii nu necesita nici o lucrare de întreținere. Pe la sfârșitul lunii august, după secerișul cerealelor, femeile (mai rar și bărbații) smulgeau tulpinile din pământ, apoi le loveau de pământ sau de picior să se scuture pământul de pe rădăcini, punându-le la subsuoară până se aduna un *mănunchi* cu diametrul de circa 20 de centimetri. Două mănunchiuri se așezau pe pământ încrucișate, cu rădăcinile în sens opus, formând o *mănușă*. La sfârșitul recoltării, mănușile se desfăceau, iar mănunchiurile de cânepă se *întindeau*, adică se răsfireau pe toată suprafața lotului în *rânduri*, dispuse cu rădăcinile în sens alternativ, unde erau lăsate câteva zile să se usuce la soare, întorcându-se pe ambele părți. După uscare, fiecare mănușă se lega cu o tulpină de cânepă mai firavă, mai crudă, și se freca între palme să se desprindă frunzele, rămânând doar tulpinile, care se duceau cu carul *la baltă* din sus de sat, *în Domneasca*, unde fiecare familie avea baltă ei, cam de 3 x 3 metri sau 3 x 4 metri, săpată în pământ și cu un mic val de pământ ridicat pe margini. Înainte de a aduce cânepa la baltă, aceasta se umplea cu apă dirijată printr-un mic canal săpat în pământ, și de abia peste câteva zile, după ce apa din baltă se încălzea de la soare, mănunchiurile de cânepă cu legăturile desfăcute erau scufundate în apă în rânduri, dispuse cu rădăcinile alternativ. Peste fiecare rând se puneau două *lătunoaie* (scânduri groase), iar peste acestea se puneau pietre de râu, astfel încât cânepa să fie scufundată în apă, dar să nu atingă nămolul de pe fundul gropii. După câteva zile, mănunchiurile se întorceau cu mâna pe sub lătunoaie, să se *topească* pe ambele părți la soare, deoarece apa de la suprafață, încălzită de soare, avea o temperatură mai mare decât apa de la fund. Cam după o săptămână, cânepa se *cerca* (se testa) frângând cu mâinile câteva tulpini; dacă nu era *făcută*, se mai lăsa câteva zile la topit, până se constata, la o nouă încercare, prin rupere, că firele se desprind de partea lemnoasă a tulpinei. Apa se scurgea din baltă printr-un canal, se înlăturau pietrele și lătunoaiele, iar mănușile erau scoase pe marginea bălții într-o grămadă, de unde se încărcau în căruță și se duceau la râu, unde se spălau frecându-le între mâini în apa curgătoare, până ce tulpinile rămăneau albe. De la râu cânepa se ducea cu căruța acasă, unde se *întindea* la soare, rezemată de pereții construcțiilor din gospodărie și de garduri, cu rădăcinile în jos, întorcând-o din când în când pe o parte și pe alta la soare, să se usuce cât mai bine. Când era foarte bine uscată, dar

numai pe vreme frumoasă, caldă și însorită, cânepa (fiind higroscopică, absoarbe cu ușurință umezeala din aer și devine mai puțin casantă) *se dă pe frângătoare*, foarte asemănătoare cu melița, dar prevăzută cu două *limbi* și cu o fantă mai largă decât lățimea limbilor. Femeia apuca într-o mână un mănunchi de cânepă (o jumătate de mănășă), îl punea pe frângătoare, îi tăia rădăcina, îl rupea în două-trei locuri în jumătatea dinspre rădăcină, apoi îl zdrobea cu limba frângătorii trăgând în același timp de mănunchi, să cadă *puzderia*, partea lemnoasă, rigidă, a tulpinei, și să rămână *fuiorul*, partea flexibilă, maleabilă a acesteia. După ce se zdrobea jumătatea dinspre rădăcină de la două mănunchiuri, acestea se împreunau, înfășurând fuiorul pe mâna stângă și zdrobind cealaltă jumătate. În urma trecerii cânepii prin frângătoare rezultă *fuioare* amestecate cu puzderii mărunte, care se dau apoi pe *melița* prevăzută cu o limbă, care se potrivește în fanta scobită, alternând loviturile limbii meliței cu tragerea fuiorului, până când rămâne fuiorul aproape fără puzderii.

Cânepa pentru sămânță se cultiva în lanul de porumb, amestecând în prealabil o mână de sămânță de cânepă din recolta precedentă cu circa două kilograme de boabe de porumb, care se puneau împreună în brazde. Cânepa de sămânță creștea mai repede și mai înaltă decât porumbul. Când era coaptă sămânța, se tăiau tulpinile cu secera, se duceau în gospodărie unde erau rezemate de un perete (de obicei în șură, *să nu le ploaie*), apoi, tot în șura podită cu scânduri, fiecare tulpină de cânepă era bătută de un scaun, să cadă sămânța. Odată bătută toată sămânța, aceasta *se vântura*, adică se arunca cu o lopățiță din lemn, într-un colț al șurii: boabele, mai grele, ajungeau mai departe, se loveau de perete și cădeau jos, iar frunzele, mai ușoare, cădeau mai aproape de cel ce vântura.

Creșterea animalelor

În afara animalelor folosite ca tracțiune la căruță și la utilajele agricole, la coborâtul lemnului din pădure (boii, bivolițele, vacile și caii), în Lisa se mai creșteau oi și porci.

Pe timpul iernii, fiecare familie își ținea animalele în gospodărie, în grajd, fiind hrănite cu otavă, fân, paie, tărâțe, cartofi și porumb. *Otava*, adică a doua recoltă de fân, cosit pe la sfârșitul lunii august, constituia o hrană consistentă ce se dădea de preferință vacilor care fătaseră în anul respectiv, și care se mulgeau. *Fânul* din prima recoltă de iarbă, cosită în luna iunie, se dădea ca hrană la toate animalele de talie mare (vacii, boii, bivolițele și caii). *Paiele* de ovăz și de grâu, lipsite de valoare nutritivă, se dădeau la animalele care nu dădeau lapte, „să țâie de foame“, pentru a economisi fânul. *Tărâțele*, constând în făină măcinată mai grosier, din boabe de grâu sau de ovăz de calitate a doua, se dădeau uscate, în *copuri* (coveți tronconice alungite, din scânduri de brad) ce se puneau în iesle, la vitele de lapte. Cartofii de calitate mai slabă, de dimensiuni mai mici, spălați bine de pământ, cruzi, tăiați în bucăți cu cuțitul, de obicei în amestec cu tărâțe, se dădeau în cop la vitele „fătate“ (cu viței) sau la vitele care erau îngrășate pentru a fi vândute la abatoare. Porumbul furajer, semănat des cu mâna, a cărui tulpină creștea cam la un metru înălțime, se cosea cu coasa prevăzută cu *toporăște*, ca și păioasele, și se dădea la vitele cu viței, de obicei seara, după ce se întorceau de la ciurdă.

Pe timpul verii, vitele erau duse la munte, fiind ținute acasă doar o parte din cele care au fătat în ultimele luni, acestea fiind scoase zilnic la *ciurdă* la pășunea de la marginea satului, „din sus de sat“, la *Tufa Monii*, în apropierea hotarului cu Sâmbăta de Sus. Numai vitele erau scoase la ciurdă, iar viței sugeau de la mamele lor dimineța, înainte de plecarea acestora la ciurdă, și seara, după întoarcerea lor.

Primăvara, prin luna aprilie, se *publica* printr-un angajat al primăriei, care umbla pe ulițele satului și suna din *trâmbiță*, anunțând pe cei interesați să se prezinte într-o anumite zi la primărie, să se

înțeleagă cu *păstorii* asupra condițiilor în care se va desfășura pășunatul, mai ales asupra contribuției la care se obligau proprietarii față de păstori. Unii păstori erau din sat, alții erau din alte sate și dormeau în case ce le erau puse la dispoziție de primărie. În general, în perioada interbelică, păstorii erau recompensați de către proprietarii de vite prin produse și bani. Pentru un cap de vită scoasă la ciurdă, proprietarul îi dădea păstorului o pită, un sfert de kilogram de slănină, eventual și o anumită cantitate de lapte, cereale și alte alimente (ca de pildă ceapă) și o sumă de bani variind între 6 și 10 lei. Jumătate din produse și din bani se achitau pe la jumătatea verii, prin luna iulie, iar toamna târziu, când dădea prima zăpadă și se termina sezonul de pășunat, se achitau restul obligațiilor.

Pentru folosirea pășunii comunale, proprietarii de animale mai plăteau pe cap de vită și o taxă la primărie.

Începând cu 1 mai, în fiecare dimineață pe la orele șapte, păstorii mergeau pe ulițele satului pocnind din *gârbaci*, iar oamenii își scoteau în uliță vacile, care erau adunate de păstori într-o turmă și erau conduse la pășune. După vreo jumătate de ceas, în același fel se aduna ciurda de bivolițe.

La fiecare din cele două ciurde, una de vaci și alta de bivolițe, erau câte trei-patru păstori, dintre care unul era șef, fiecare având asupra lui un *gârbaci* (bici cu o coadă scurtă de circa 40 de cm, făcută din lemn de alun și numită *codorâște*, de care era prins un fuior din cânepă împletită, lung de doi-trei metri) și un *băț* din lemn de frasin cojit, înalt până sub braț, cu o măciulie la capăt, accesorii de care păstorii nu se despărțeau toată ziua. Ei aveau portul obișnuit pe care îl purtau odinioară toți bărbații din sat. Erau încălțați cu *opinci* din cauciuc (mai ieftine decât cele confecționate din piele de bou) legate cu *curele* din șuvițe din piele de vită, având înfășurate pe picioare *obielle* din cânepă țesute la război pe timp de vară, iar toamna, când se răcea vremea, unii purtau obiele țesute din lână. Vara purtau *izmene* din cânepă, iar când era frig, *cioareci* din țesătură de lână albă sau neagră îndesată la puiă, ambele tipuri de pantaloni având turecii strâmți, prevăzuți cu două buzunare laterale, fiind strânși pe talie cu un *brăcinar* împletit din cânepă, care se lega în față. Cioarecii se îmbrăcau numai peste izmene, deoarece țesătura din care erau confecționați era aspră. Îmbrăcămintea mai consta în *cămașa* din cânepă, țesută de femeile din sat la război, lungă până în zona inghinală, cu un *guler* îngust, tivit simplu, fără decor, cu o deschidere în față, de la gât până la coșul pieptului, care se încheia cu doi *bumbi* (nasturi) în două *cheutori*. Mânecele cămășii erau drepte, nici strâmte nici prea largi, iar la încheieturi erau strânse ca și la gât, cu o bandă tivită, ce se încheia cu un nasture într-o cheutoare. Peste cămașă, păstorii erau încinși la mijloc cu un *șerpar* din piele de vită, ce putea avea diferite lățimi (între 10 și 15 cm), în funcție de care era dotat cu trei sau cu patru *curele* cu cataramे metalice. În șerpar se țineau nelipsitul briceag și banii (care de cele mai multe ori le lipseau păstorilor). Peste cămașă se purta întotdeauna *laibărul* din postav negru, din lână țesută de femei la război și dată la puiă, cusut de un croitor din sat pe măsura clientului. Lung până peste șerpar, pe care-l acoperea, laibărul, fie răscoit la gât, fie cu un *guler* răsfrânt, era încheiat în față prin 5, 6 sau 7 *bumbi* și *cheutori*. Pe orice anotimp, păstorii aveau asupra lor *recălul* din postav negru, țesut la război din lână, îndesat la puiă și cusut de croitor. Avea *guler*, mâneci drepte care se strâmtau de la cot spre încheietura mâinii, și se încheia în față cu *bumbi* negri din os în *cheutori* (tăietură în material, cu marginile tivite). Recălul, purtat în mână sau pe umăr când era cald, era îmbrăcat pe vreme rece sau umedă. Pe cap, păstorii purtau o *pălărie* obișnuită, din postav negru, cumpărată de la târg sau de la oraș, iar pe vreme friguroasă purtau *căciulă* din blană neagră de miel. Păstorii obișnuiau să aibă asupra lor, când erau la pășune cu vitele, și un sac de pânză, pe care îl purtau pe cap și pe spate, în același mod în care ciobanii de la oi purtau gluga.

La *Tufa Monii* ciurda de vite număra peste 200 de capete de vaci și circa 300 de capete de bivolițe, cele două ciurde păscând în locuri separate. Vitele se adăpau la *izvoară*, trei canale artificiale care străbăteau pășunea, prin care era deviată din râul Valea Pleșii apă curată, limpede și rece. La pășune păstorii nu își făceau adăpost, ei umblând toată ziua după animale, cu excepția unei pauze de vreo două ceasuri, la prânz, când vitele își întrerupeau păscutul și se culcau pe jos. Pe înserat, cele două ciurde se întorceau în sat, întâi vacile, apoi bivolițele, care intrau fiecare în curtea pe care ajungeau să o recunoască. De obicei, vacile și bivolițele erau mulse seara din două fâțe, celelalte două fiind lăsate pentru supt la viței.

În afara unor vite „fătate“ (cu viței până la 3-4 luni) pe care proprietarii preferau să le țină vara în sat, adăpostindu-le noaptea în grajd, iar ziua scoțându-le la ciurda de la marginea satului, toate celelalte animale erau ținute pe timpul verii la pășune „la munte“. Satul dispune de pășuni situate la munte, în poienile din zonele împădurite din hotarul de sud, care se întinde până pe crestele Masivului Făgăraș: *În Comandă* și *În Comanda de vară*, unde pășunau până la 100 de capete, vacile fără viței și tineretul de peste un an (*juninci* și *juncani*), *În Muncel*, unde pășunau circa 60 de capete de boi de peste doi ani, dar și tineret, *În Gropană*, unde la fel pășunau vreo 60 de capete de boi și tineret, *În Poiana Chiliii*, unde pășunau până la 80 de capete de bivolițe și bivoli, dar și oi, *În Jălej*, unde pășteau mai ales caii, *În Pădurice*, unde pășunau vaci, iar după ce acestea coborau în sat pășunau oile, și *În Pleașa*, unde de obicei pășunau boii și oile, în alternanță de la un an la altul. Pădurile și pășunile din extravilanul Lisei se aflau în proprietatea a trei *composesorate*: al *Palereștilor* (din *Seaca* până în *Valea Pleșii*), al *Șerbăneștilor* (din *Valea Secii* până în *hotarul Brezii*) și al *Grevuieștilor* (din *Valea Pleșii* până în *dungă la Sâmbăta*), toate familiile din sat făcând parte cel puțin dintr-unul din cele trei *composesorate*, ceea ce le dădea dreptul de a văra un anumit număr de capete de animale, iar cei care aveau mai multe vite pe care voiau să le țină vara la pășunea din munți, plăteau o taxă.

Turmele de vaci și de bivolițe erau păzite fiecare de păstori proprii, numiți – chiar și aceia care păzeau caii – *boari*, fiind astfel *boari la vaci* și *boari la cai*. De o turmă, care număra de cele mai multe ori între 50 și 60 de capete, se îngrijeau doi boari, doar caii erau păziți de un singur boar, aceștia păscând mai grupați decât celelalte animale. Boarii erau plătiți în bani (în quantum apropiat de cel primit de păstorii de la ciurda din sat) și în alimente, ei fiind răspunzători de animalele pe care le păzeau pe durata pășunatului. Dacă le dispărea o vită, ei o plăteau proprietarului, iar dacă o mânca ursul și acest lucru îl puteau dovedi, erau absolviți de răspundere.

La pășune, în timpul zilei animalele pășteau sub supravegherea boarilor, iar pe timpul nopții dormeau pe un loc numit *bătătură*, neîngrădit, situat în apropierea pădurii, pentru ca vitele să se poată adăposti sub copaci pe vreme de ploaie. Bătătura se muta de la un an la altul, să se îngrașe o suprafață de pășune cât mai mare. Lângă bătătură, în apropierea pădurii, boarii își înjghebau *bordeiul*, cu spatele la pădure și cu ușa spre bătătură, pentru o mai bună supraveghere a animalelor. De plan dreptunghiular, cu laturile de circa 2,5 x 4 metri, bordeiul, asemănător ca volumetrie cu un cort, avea o structură din șase perechi de *furci*, cele mediane înalte de doi metri, iar cele laterale înalte de un metru. Fiecare pereche de furci susținea câte o *grindută* longitudinală, pe care se sprijineau *căpriorii*. Învelitoarea era fie din *scoarță* de brad, fie din *șiță* lungă de 30-35 cm. Pentru învelitoarea din *scoarță* (care se obținea prin jupuirea cu toporul a cojii de pe trunchiuri de brad, având o lungime corespunzătoare celei a căpriorilor, de circa doi metri), căpriorii se băteau în cuie la o distanță de circa 10 cm unul de altul, peste ei se așezau scoarțele, încălecate una peste alta câțiva centimetri, iar

scoarțele erau fixate pe căpriori prin *lățișori* (prăjini subțiri de brad) bătuți în cuie atât peste zonele unde scoarțele se suprapun, cât și pe mediana fiecărei scoarțe. Dacă bordeiul se învelea cu șită, pe căpriori se băteau în cuie *lați*, iar peste aceștia se bătea în cuie șita. Bordeiul, fiind scund, nu avea grinzi transversale, nici pod, învelitoarea fiind vizibilă din interior. Pe părțile laterale lungi (de la pământ până la grinduțe), în fund (de la pământ până la căpriori), cât și în jumătate din latura de la intrare, bordeiul se căptușea cu *glie*, care constituia pereții bordeiului. Glia era un paralelipiped din pământ cu iarbă, cu laturile de circa 30 x 30 cm și înălțimea de circa 10 cm, care se decupa cu *hărșeul* (hârlețul) în poiană, nu departe de bordei. La intrarea în bordei, boarii își confecționau o *ușă* rudimentară din trunchiuri de brad cioplite. În interior, în fundul bordeiului, ocupând aproape jumătate din lungimea acestuia, era dispus *patul*, constând în trunchiuri nu prea groase de brad, cioplite la partea superioară, dispuse unul lângă altul, susținute de două grinzi sprijinite la capete pe câte două furci scunde. Mobilierul, foarte simplu și rudimentar, mai consta dintr-o *masă* și un *scaun* (de fapt, două mici băncuțe dispuse în „L“), confecționate la fel ca și patul. În spațiul rămas liber, în fața intrării în bordei, era *vatra*, deasupra căreia, pe o rudă sprijinită pe două furci, era agățat *ceaunul* în care se pregătea mâncarea. Pe jos bordeiul nu avea nimic amenajat, doar iarbă. Pe perioada cât stăteau la munte, între sfârșitul lunii iunie și sfârșitul lunii august, boarii își duceau de acasă alimente constând, în principal, din cartofi, fasole și mălai, mâncărurile cel mai des preparate fiind *mămăliga cu lapte* (la fiecare turmă de animale, cu excepția celei de vaci, boarii își duceau și o vacă, de la care mulgeau lapte), *fasolea scăzută* cu slănină și *tocana* de cartofi cu slănină. Proprietarii animalelor aflate la pășune duceau sau trimiteau, prin rotație, la munte, de obicei sâmbăta, într-o traistă, alimente pentru boari, constând în pită, slănină, ceapă, precum și rachiu. Fiecare proprietar mai ducea la munte, pentru animalele sale, și sare amestecată cu tărâțe de grâu, de orz sau de ovăz, dar nu o dată cu mâncarea pentru boari: într-o sâmbătă duceau sare, în alta duceau mâncarea. Proprietarii care duceau sare și mâncare la boari înnoptau la bordei, fie dormind cu aceștia în bordei, fie stând afară la foc, bând rachiu și spunând povești, basme și glume.

În fiecare dimineață după răsăritul soarelui, boarii (câte doi, cel mult trei la o turmă) mâncau bine, apoi mânau turma la păscut pe o rază de până la 5 km de bătătură. La amiază animalele dormeau, de obicei la umbră, la marginea pădurii, printre copaci. Dacă turma păștea aproape de bătătură, în timpul cât vitele dormeau la prânz, boarii se duceau să mănânce la bordei, iar dacă turma păștea departe, boarii își luau în traistă mâncare, mai ales pită cu slănină. Boarii purtau aceeași îmbrăcăminte ca și păstorii de la ciurdă, având în plus un *cheptar* din blană de oaie, un *țol* din *pănură* deasă bătută la piuă, impermeabil, sau o *glugă* pe care o purtau pe cap pe timp de ploaie.

După ce se cosea otava, pe la sfârșitul lunii august, turmele de vite erau coborâte de la pășunile din poienile de la munte, fiind reorganizate și date în grija altor păstori. Ele continuau să pășuneze în zone mai joase, în *livezi*, pe terenurile de pe care se cosise iarba, și pe *ogoaară*, pe terenurile de pe care se seceraseră cerealele. Caii se coborau de la munte la ciurda de la *Tufa Monii*, unde pășteau laolaltă cu vitele, fiind păziți de păstorii de vite.

În afară de vite, țărani din Lisa țineau și oi din rasa țurcană, majoritatea familiilor având peste 10 oi, până la 30, chiar 50 de capete. Creșterea oilor se încadra în tipologia păstoritului agricol cu stâna la munte. Iarna oile se țineau în gospodărie, într-un spațiu protejat, din lemn, cu acoperiș, amplasat de cele mai multe ori în spatele șurii, spre grădină, și erau hrănite cu fân (dintr-o *iesle*) și cu grăunțe de porumb (dintr-o *troacă* din scânduri). Vara, oile erau duse la pășunile de la munte,

aceleași unde erau duse și vitele, aflate în posesia celor trei composesorate: în *Jălej* și la *Vârful Pleșii* erau vărate oile sterpe, mieii și berbecii, iar în *Poiana Chiliii*, în *Pleașa* și în *Seaca* erau pășunate *mânzările* (oile cu lapte). Pentru fiecare mânăzare, proprietarul primea două kilograme de brânză de burduf și o jumătate de kilogram de urdă, iar pentru fiecare stearpă sau miel, el plătea *stăpânului de munte* o sumă de bani și un kilogram de *făină de mălai* pentru fiecare oaie. Stăpânul de munte angaja baciul, ciobanii și strungarii, și îi plătea din banii adunați de la proprietarii de oi. Ciobanii erau atât din Lisa, cât și din satele de pe versantul sudic al munților, din *Regat*.

Oile ieșeau la munte la 21 mai, când, în capul satului, în *Domneasca*, se făceau țarcuri în care erau separate mânzările de sterpe și de miei, iar de aici erau duse la munte, unde oile erau separate în cinci *ciopoară*.

Mânzările își aveau locurile de pășunat și stânele în poienile din păduri, unde iarba era mai grasă și distanțele de la stână la locurile de pășunat erau mai mici. La pășunea mânzărilor erau o stână și o strungă stabile, folosite mulți ani la rând, ele nu se mutau din loc în loc. *Strunga* consta într-un țarc de plan aproximativ circular, din pari bătuți în pământ, legați între ei prin lemne de brad. Într-o parte a strungii se afla *comarnicul*, un spațiu podit pe jos cu trunchiuri de brad despicate în lungime și cioplite la partea superioară, protejat de ploaie cu un acoperiș într-o apă învelit cu șită, sprijinit pe patru furci bătute în pământ. Comarnicul avea trei sau patru *uși la strungă* (câți erau și ciobanii), prin care strungarul scotea oile din strungă ciobanilor, care le mulgeau în comarnic. În apropierea strungii se afla *stâna*, o construcție de plan dreptunghiular cu laturile de circa 4 x 10 metri, cu pereți din bărne de brad cioplite pe patru laturi, îmbinate la colțuri în tăietură dreaptă, cu acoperiș în două ape (cu cele două spații de pe laturile scurte libere), fără tavan, constând în căpriori și lați pe care era bătută învelitoarea din șită. Stâna avea două compartimente: *stâna* propriu-zisă, mai mare, cu acces din afară printr-o ușă, și *celarul*, o încăpere mai mică cu acces din stână. Mobilierul consta într-un *pat* în stână (din jumătăți de trunchiuri de brad) și *patul pentru cași* în celar, realizat în același mod. În stână, unde se afla și vatra cu căldarea, se prepara laptele și mâncau ciobanii. În dosul stânei, adosată acesteia, era amplasată *cocina*, o mică construcție din bărne cu acoperiș într-o apă din șită, având și un mic țarc, în care stăpânul stânei își ținea câțiva porci, care erau hrăniți cu zer.

Șeful stânei mânzărilor era *baciul*, ajutat de trei sau patru *ciobani* și de un *strungar*. Ciobanii dormeau afară, sub cerul liber, de obicei sub brazii de la liziera pădurii, în apropierea stânei, și doar când ploaia tare se adăposteau în comarnic ori în stână. În atribuțiile baciului, pe lângă răspunderea pe care o purta pentru toate activitățile de la stână, intrau mulsul oilor alături de ciobani și preparatul cașului, a brânzei și a urdei. Ciobanii îngrijeau de oi atât la stână, cât și la păscut, mulgeau oile și duceau laptele de la strungă în stână, iar strungarul aducea oile din strungă la ușile comarnicului, la muls, și stătea pe lângă stână, aducea lemne de foc și îi era de ajutor baciului. Oile erau mulse de trei ori pe zi: primul muls era dimineața devreme, al doilea la prânz, iar al treilea pe înserat. Laptele se mulgea în *găleata* de muls, din doage de brad, mai înalte într-o parte, cu două toarte de care era prinsă, cu sfoară groasă, *cana*, pentru ca laptele să nu stropească din găleată. După fiecare muls, laptele era adunat în stână într-un *ciubăr*, un vas cilindric din doage de brad, cu o capacitate de peste 100 de litri, cu două toarte. Baciul vărsa în ciubăr cheagul (preparat din *rânză* de miel de lapte sacrificat), iar când, după vreo jumătate de ceas, laptele era încheșat, *aduna cașul* laolaltă cu mâinile, apoi, ajutat de strungar, îl scotea cu o țesătură de cânepă, numită *masa pentru cași*, și îl atârna de un cârlig deasupra ciubărului, să se scurgă zerul. După altă jumătate de oră, desfăcea cașul pe patul din

stână, în aceeași țesătură de cânepă, îl frământa bine în mâini, apoi îl aduna din nou în țesătură și îl atârna din nou deasupra ciubărului. După ce s-a scurs cea mai mare parte din zer, cașul era dus în celar și atârnat de un cârlig, iar dedesubt se punea o căldare mai mică, în care să se scurgă zerul ce a mai rămas. Zerul din ciubăr se vărsa cu o oală în căldarea din aramă pusă deasupra focului și se fierbea până se aduna *urda*, care se scotea cu o strecurătoare într-o țesătură de cânepă și era pusă la scurs în stână, cu un vas sub ea. Zerul ce rămânea în căldare după scoaterea urdei, după ce se răcea, se dădea la porci, iar urda și-o luau acasă proprietarii de oi, cărora le revenea o jumătate de kilogram de urdă pentru fiecare oaie. După vreo două ore, se scotea și cașul din *masa pentru cași* și se punea la uscat pe *patul de cași* din celar. După câteva zile, cât stătea la uscat, cașul se *dădea pe răvar*, apoi era îndesat în *burduf* (piele de oaie) sau în *bășici* (vezici) de porc, care se păstrau tot în celar, care, lipsit de ferestre și de ușă directă la exterior, păstra o temperatură constantă.

Oile sterpe și miei își aveau pășunea mai sus decât mânăzările, în zonele de deasupra pădurilor, în *gol de munte*, unde iarba nu era atât de bogată și hrănitore. Ele nu aveau nici o împrejmuire, noaptea dormeau adunate laolaltă. Ciobanii de la sterpe și miei aveau un *bordei*, o construcție stabilă, care dura ani de zile, fiind doar întreținută anual. De plan dreptunghiular, cu laturile de circa 2 x 3 metri, bordeiul avea o încăpere cu o ușă pe una din laturile scurte, fiind construit din bârne rotunde de brad necioplite, prinse în piroane de fier, cu acoperiș în două ape și învelitoare din șită, cu pământ pe jos. În interior se afla un pat mare din bârne despicate, pe toată lățimea construcției, și vatra cu ceaunul pe care-și fierbeau ciobanii mămăliga, pe care o mâncau așezați pe pat. La un *cârd* de 700-800 de sterpe și miei, erau doi ciobani. Unul dintre ciobani cobora periodic la stâna mânăzărilor, de unde lua brânză, caș, urdă și *jintiță* (zerul rămas după ce se scotea urda). Ei își făceau mămăligă dimineța și seara, iar pe timpul zilei, cât erau plecați cu oile la pășunat, își puneau în traistă *bulz* (mămăligă vârtoasă de formă aproximativ sferică, cu un miez de brânză de burduf).

La 29 august, toate oile coborau de la munte pe hotar, unde se organizau alte ciopoare, în care pășteau de-a valma mânăzările, sterpele, miei și berbecii, fiind păzite de alți ciobani, angajați și plătiți în bani de fiecare proprietar de oi. Pășcând în jurul satului, pe terenurile de pe care s-au recoltat cerealele, pe miriști, oile dormeau în *țarcuri*, fiecare ciopor în țarcul său. Confectionate din scânduri, țarcurile erau mutate din loc în loc în fiecare noapte, pentru a se îngunoi o suprafață cât mai mare de teren arabil. Ciobanii dormeau într-o *colibă* improvizată, un mic adăpost contra intemperiilor, care era mutat o dată cu țarcul. Oile erau ținute la păscut în hotar până cădea zăpada, când ciopoarele se spargeau și fiecare proprietar își lua oile, pe care le ținea peste iarnă în gospodărie.

Notă: Acest studiu a fost realizat în cadrul campaniilor de cercetări etnografice efectuate în Țara Bârsei în anii 2002 și 2003 de Muzeul de Etnografie Brașov, sub coordonarea d-nei Dr. Ligia Fulga. Mulțumim pe această cale autorităților și locuitorilor din satul Lisa pentru sprijinul lor, iar pentru informațiile furnizate, aducem mulțumiri deosebite următorilor:

- Broscoțean Dumitru (n. 1919), Sat Lisa nr. 3
- Ramba Ion „a lui Tănase“ (n. 1921), Sat Lisa nr. 231
- Munteanu Gheorghe „a lui Moise“ (n. 1922), Sat Lisa nr. 38
- Munteanu Letiția (n. 1929), Sat Lisa nr. 38
- Gavrilă Vasile, Sat Lisa nr. 191
- Greavu Ion zis „Stan“ (n. 1927), Sat Lisa nr. 345